

Nikola Rašić, Danijela Lucić, Branka Galić i Nenad Karajić

Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije

Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, 2020., str. 179.

Nikola Rašić • Danijela Lucić • Branka Galić • Nenad Karajić

Romsko stanovništvo živi na hrvatskim područjima više od šest stoljeća i danas čini jednu od najstarijih manjinskih zajednica u Republici Hrvatskoj. Romski suživot s neromskim stanovništvom na hrvatskim područjima nerijetko je bio obilježen razdobljima represivne asimilacijske politike hrvatskih vlasti prema njima. Vrhunac takve politike dogodio se za vrijeme Drugoga svjetskog rata kada su ustaške vlasti pojačale represiju nad Romima vršeći genocid nad njima. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata socioekonomski položaj Roma nije se znatnije promijenio te su ostali na marginama hrvatskog društva s izraženim problemima u stanovanju, obrazovanju i zapošljavanju. Tek početkom ovog stoljeća hrvatske su vlasti posebnim zakonom priznale

Romima položaj nacionalne manjine, što je omogućilo bolju političku predstavljenost romskih interesa u Hrvatskom saboru (vidljivu u radu romskih zastupnika Nazifa Memedija i Veljka Kajtazija), institucijama hrvatskih vlasti (npr. djelovanje Alena Tahirija kao ravnatelja Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) i pojačanu aktivnost brojnih romskih nevladinih organizacija. Hrvatske su vlasti od 2003. osmislile socioekonomske, obrazovne i političke programe integracije Roma u hrvatsko društvo kao što su *Nacionalni programa za Rome* (2003.), *Akcijski plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2015. godine*, *Akcijski plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2019. do 2020. godine* i *Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine*. Iako su uočljiva određena poboljšanja, osobito u obrazovnom položaju Roma, i dalje se suočavaju s brojnim socioekonomskim problemima i problemima povezanim s anticiganizmom, koji je utemeljen na još uvijek prisutnim predrasudama i stereotipi-

ma prema Romima u hrvatskom društvu.¹ Istodobno, hrvatske vlasti su se, kao većina drugih europskih država, u osmišljavanju posebnih programa integracije Roma u hrvatsko društvo suočile s problemom nedovoljne znanstvene istraženosti socioekonomskog položaja Roma na svom području. Određeni pomak u znanstvenom istraživanju položaja Roma postignut je studijom *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*, koju su 2018. izradile Suzana Kunac, Ksenija Klasnić i Sara Lalić. Nastavno na tu studiju u Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske osmišljen je projekt *Ispunjavanje preduvjeta za učinkovitu provedbu politika usmjerenih na nacionalne manjine – FAZA I*.² U okviru tog projekta znanstvenici, zaposleni na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Zagrebu, izradili su pet „međusektorskih i znanstveno utemeljenih publikacija”: Nikola Rašić, Danijela Lucić, Branka Galić i Nenad Karajić *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*; Dunja Potočnik, Darja Maslić Seršić i Nenad Karajić *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: obrazovanje i zapošljavanje*; Goran Milas i Irena Martinović Klarić *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: zdravstvena zaštita i socijalna skrb*; Danijela Lucić, Jana Vukić i Iva Marčetić *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša* te Ksenija Klasnić, Suzana Kunac i Petra Rodik *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca*.³

Kao što je navedeno, Nikola Rašić, Danijela Lucić, Branka Galić i Nenad Karajić objavili su 2020. *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*. Knjiga je opsega 179 stranica, podijeljena na sedam poglavlja, s posebnim dijelom *Literatura* (170. –177. str.) i *Bilješka o autorima* (178. – 179. str.) te je upotpunjena s 33 tablice i 53 grafikona.

Uvodno poglavlje naslovljeno je *Nepovoljan položaj Roma* (14. – 18. str.), a u njemu se ukratko ističe nepovoljan socioekonomski položaj romskog stanovništva u Republici Hrvatskoj. To je objašnjeno kao posljedica „dubokog otiska diskriminacije povezane s rasizmom i ideologijom rasne superiornosti koji su u velikoj mjeri utjecali na stereotipe i predrasude“ (Rašić i sur., 2020.:15). U tom kontekstu nastoji se objasniti pojam

¹ Anticiganizam je Europski parlament na temelju *Opće preporuke politike br. 13 Europske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o borbi protiv anticiganizma i diskriminacije Roma* definirao ovako: „... posebna vrsta rasizma, ideologija koja se temelji na rasnoj superiornosti, oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma potpirivanog povijesnom diskriminacijom koja se izražava, među ostalim, nasiljem, govorom mržnje, izrabljivanjem, stigmatizacijom i najočitijim oblikom diskriminacije...”; *Rezolucija Europskog parlamenta od 25. listopada 2017. o aspektima temeljnih prava u integraciji Roma u EU-u: borba protiv anticiganizma (2017/2038(INI))* dostupno na poveznici https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0413_HR.html (pristupljeno 7. veljače 2021.).

² Više o tom projektu dostupno je na poveznici <https://ukljucivanje-roma.com/> (pristupljeno 7. veljače 2021.).

³ Svi su radovi objavljeni 2020. u Zagrebu. Izdavač je Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

anticiganizma kao poseban oblik rasizma prema Romima. Zajedno s tim anticiganističkim aspektom navodi se kako nepovoljan položaj Roma „u velikoj je mjeri rezultat njihova nepoznavanja kod ostaloga stanovništva. Nedovoljno poznavanje njihove kulture, tradicije, jezika i umjetnosti“ (Rašić i sur., 2020.:16). Hrvatske su vlasti prije nešto manje od 20 godina nastojale osmisliti i provesti brojne posebne programe, strategije i akcijske planove kojima bi se omogućila bolja socioekonomska integracija romskog stanovništva. U samom osmišljavanju i provođenju te politike prema Romima bio je vidljiv nedostatak znanstvenih studija u kojima je precizno obrađena složenost položaja Roma. S tim na umu bila je osmišljena i provedena znanstvena studija o identitetu, socijalnoj distanci i iskustvu diskriminacije Roma.

U drugom poglavlju *Ciljevi i metodologija istraživanja* (20. – 26. str.) navedeno je kako je svrha te studije „proširiti činjeničnu podlogu potrebnu za pripremu novoga nacionalnog dokumenta za integraciju pripadnika romske nacionalne manjine u hrvatsko društvo“ (Rašić i sur., 2020.:20), a glavni je cilj „identifikacija i utvrđivanje osnovnih sastavnica romskoga identiteta s naglaskom na jezik i vjeroispovijest“ (Rašić i sur., 2020.:20). Za potrebe te studije analizirani su podatci prikupljeni u sklopu projekta *Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma*, a koji su 2017. i 2018. provodile tvrtka Ecorys Hrvatska d.o.o. i nevladina udruga Centar za mirovne studije. Istraživanje se sastojalo od triju glavnih istraživačkih faza: 1) mapiranje romskih zajednica, 2) intervju i fokusne grupe s Romima i predstavnicima relevantnih lokalnih institucija i 3) anketiranje romskoga stanovništva na reprezentativnome uzorku romskih kućanstava. Za potrebe te studije analizirani su podatci koji se odnose na identitet, socijalnu distancu i diskriminaciju Roma. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2017. na 134 lokaliteta u 15 hrvatskih županija, a obuhvatilo je 371 strukturirani intervju s Romima (196 muškaraca i 175 žena), polustrukturirana ekspertna intervjua s predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava (ukupno 141 osoba) i polustrukturirana dubinska intervjua s predstavnicima romske nacionalne manjine i ključnim osobama u romskim zajednicama (ukupno 67 osoba). Provedeno je sedam fokus-grupa s predstavnicima relevantnih institucija na županijskoj razini (ukupno 73 osobe). Zatim je tijekom listopada i studenoga 2017. provedeno kvantitativno istraživanje metodom ankete (metodom „licem u lice“) s Romima u 12 županija, 109 lokaliteta na kojima žive Romi, a obuhvaćeno je 1550 romskih kućanstava i 4758 članova tih kućanstava.

Naslov je trećeg poglavlja *Identitet Roma u Republici Hrvatskoj* (28. – 70. str.), a na početku je obrađeno pitanje porijekla Roma, i to analizom jezičnog, genetskog, antropološkog i sociokulturnog aspekta. Tako se možemo složiti s napomenom u tekstu: „...Romima je bilo teško objasniti otkuda su došli, a Europljanima je još teže shvatiti jer nisu imali referentni okvir u koji bi to smjestili...“ (Rašić i sur., 2020.:29). U kontekstu porijekla Roma posebno se analizira pitanje utvrđivanja njihova indijskog porijekla, i to ponajprije analizom njihova leksika, kako bi se objasnile njihove

migracije iz Indije do Europe. Zatim se navodi kako su romske migracije u drugoj polovini XIV. st. zahvatile i hrvatska područja (1362. Dubrovnik). Zatim se nastoji pratiti druge masovne migracije Roma, kao što je migracija sredinom XIX. st. kada je došlo do („masovnog”) naseljavanja vlaških Roma i na hrvatska područja. Danas se kod Roma u Hrvatskoj primjećuje „proces jezične asimilacije” jer sve više govore „jezikom okoline”, a ne romskim i bajaškim jezikom. U tekstu se zatim navodi kako se u Hrvatskoj nalaze četiri glavne romske skupine: Bajaši (Međimurje), Gradski Romi u Zagrebu i Rijeci, Lovari u okolici Bjelovara i vlaški Romi u Baranji i Slavoniji. Kod Roma na ovom području primjetna je jezična heterogenost jer uz romski jezik govore rumunjskim, hrvatskim i albanskim jezikom. Zatim se nastoji objasniti pitanje vjeroispovijesti Roma u Hrvatskoj, koji su islamske (u Gradu Zagrebu, Istri i Primorju), rimokatoličke (u Međimurju, Sjevernoj Hrvatskoj) i pravoslavne vjeroispovijesti (u Slavoniji). U kontekstu norma i vrijednosti Roma navodi se: „Obitelj je svetinja, djeca su blagoslov, a poštuju se stariji” (Rašić i sur., 2020.:51). Kod samih Roma kao njihovo kulturno obilježje ističu se glazba i jezik.

Četrto poglavlje Socijalna distanca i uključenost u društveni život (72. – 117. str.) započinje analizom položaja Roma u Hrvatskoj, obilježenog socioekonomskom marginalizacijom, socijalnom distancom i sl. Istraživanje je pokazalo kako Romi većinom pozitivno vide svoje odnose s neromskim stanovništvom i pritom se većina njih ne slaže s tvrdnjom kako su asocijacije na romsku nacionalnu manjinu negativne te ne smatraju da ih većinsko stanovništvo doživljava kao prijetnju. Zatim je u istraživanju navedeno kako je među Romima, posebice sa slavonskog područja, primijećeno iseljavanje u inozemstvo zbog ekonomskih razloga. Romi, posebno starije dobi, sudjeluju u političkom životu, osobito za vrijeme izbora. No, i među romskim stanovništvom primjetna je određena politička pasivnost kao i među većinskim stanovništvom. Iz istraživanja proizlazi da mali broj Roma sudjeluje u radu tijela lokalnih vlasti. Nadalje, primjetan je izostanak mjesta za okupljanje Roma, čime je znatno otežano njihovo sportsko, kulturno-umjetničko i drugo djelovanje. Romi su kritični prema medijima za koje smatraju da ih loše prikazuju u javnosti, i to većinom izvještavajući o temama iz crne kronike.

Peto poglavlje Iskustvo diskriminacije pripadnika RNM-a (120. – 152. str.) započinje analizom predrasuda i stereotipa prema Romima u kontekstu njihove diskriminacije. Zatim slijedi kraća analiza pravnog okvira za suzbijanje diskriminacije, koji su donijele međunarodne (npr. Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe) i hrvatske institucije. Upravo je Vijeće Europe nastojalo pojmom „anticiganizam” obuhvatiti specifičnosti diskriminacije i rasizma prema Romima. U posebnom djelu teksta unutar ovog poglavlja nastojalo se prikazati diskriminaciju i anticiganizam u zemljama Europske unije. S tim ciljem provedena su brojna istraživanja prema kojima „...anticiganizam snažno utječe na sve aspekte života Roma te pridonosi i nejednakostima u ključnim područjima kao što su obrazovanje, zapošljavanje, životni standard, zdravlje i stanovanje...” (Rašić i

sur., 2020.:126). Na temelju provedenih istraživanja Romi se, slično kao i u drugim europskim zemljama, osjećaju diskriminirano i u Hrvatskoj. Prema podacima istraživanja provedenog za ovu studiju oko 20 % Roma osjećalo se diskriminirano, što je posebice izraženo na području Sjeverne Hrvatske i Međimurja. Iskustvo diskriminacije nije povezano s dobi, spolom ni obrazovanjem Roma. Najbrojniji su slučajevi diskriminacije u području rada i zapošljavanja, a nakon toga na području socijalne skrbi i dr. U kontekstu percepcije diskriminacije samih Roma, većina je navela kako je nepromijenjena u posljednjih godinu dana. Na temelju provedenog istraživanja zločin iz mržnje doživjelo je 16,9 % Roma, no istodobno trećina ispitanih Roma navela je kako je sada manje nasilja nego prije četiri godine.

U šestom poglavlju naslovljenom Položaj pripadnika RNM-a u pravosuđu (154. – 163. str.) na početku su analizirana provedena istraživanja na tu temu te je dan osvrt na postojeće zakone. Iz istraživanja se saznaje da je većina ispitanih Roma rođena u Hrvatskoj (91 %), a tek manji dio u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Srbiji. Slijedom toga, većina njih ima riješeno pitanje hrvatskog državljanstva. Manji dio Roma koji nema hrvatsko državljanstvo suočava se s problemima sporosti hrvatskog sustava. Većina Roma nije potražila mogućnosti besplatne pravne pomoći. Zatim je istraživanjem pokazano kako je oko 15 % od ispitanih Roma bilo osuđeno za počinjenje prekršajnoga djela, a za kazneno djelo osuđeno ih je 6,9 %, dok je 109 maloljetnika bilo sankcionirano za počinjenje kaznenoga ili prekršajnoga djela.

U posljednjem sedmom poglavlju Zaključak i preporuke: uključenost i jednakost Roma kao ishod (166. – 169. str.) autori, između ostalog, iznose nekoliko prijedloga „usmjerenih prevladavanju romske marginalizacije” u kontekstu „međupovezanosti identiteta, socijalne distance i diskriminacije prema Romima”. Prijedlozi su usmjereni prema stanovnicima disperziranih i koncentriranih romskih naselja, romskim udrugama i organizacijama civilnoga društva, predstavnicima i vijećima nacionalnih manjina te jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Prijedlozi su za zajednički rad lokalnih vlasti s Romima u osmišljavanju i provođenju projekata, uvažavanje „tradicijskih odrednica romskoga identiteta”, proširiti programe različitim sociodemografskim skupinama romske populacije (mladi, žene i djeca), naglasiti desegregacijske mjere i time potaknuti izgradnju infrastrukture za mogućnost udruživanja i provođenja kulturnih, zabavnih i sportskih aktivnosti te osnaživati međusobnu suradnju Roma s neromskim stanovništvom, zainteresirati i informirati Rome, sustavno ukazivati i osuđivati nacionalističku i protumanjinsku retoriku te raditi na desegregaciji i borbi protiv diskriminacije.

Nikola Rašić, Danijela Lucić, Branka Galić i Nenad Karajić u knjizi Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije doprinijeli su boljem razumijevanju položaja Roma u hrvatskom društvu, osobito u kontekstu romskog identiteta, socijalnih odnosa između romske i neromske zajednice u

Hrvatskoj. Podatci izneseni u knjizi pokazuju kako se romska manjinska zajednica i danas suočava s brojnim problemima povezanim s pitanjem svojega identiteta (npr. pitanje standardizacije jezika), prisutnog anticiganizma u hrvatskom društvu i s njime povezane diskriminacije, govora mržnje i sl. No svakako treba poduprijeti takva znanstvena istraživanja i potporu Ureda za ljudska prava i nacionalne manjine jer se time omogućuje osmišljavanje relevantnih mehanizama za sustavno rješavanje dugotrajnih problema u integraciji romskog stanovništva u hrvatsko društvo.

Danijel Vojak

viši znanstveni suradnik

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb